

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Kort, Jan de, *De plaats van het geloof in het leven van Hendrik Albert van Dalsum (1868-1944). De worsteling van een liberaal katholiek met geloof en moderniteit* (Dissertatie Tilburg 2009, Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland. Derde reeks [35], Jaarboek 2007/8 van de Oudheidkundige Kring 'De Vier Ambachten' Hulst; Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 2009, 490 blz., ISBN 978 90 70641 87 0).

In de katholieke geschiedschrijving zijn de negentiende-eeuwse 'liberale' en 'verlichte' katholieken in de loop van de tijd heel verschillend behandeld en beoordeeld. Brom had heel weinig goede woorden voor hen over, Rogier legde zeer veel meer begrip aan de dag, en het door Bornewasser geïnitieerde Tilburgse project over katholieke Verlichting pleitte eindelijk voor volwaardige, wetenschappelijke aandacht voor hun optreden. De kerkhistorische studie van theoloog Jan de Kort gaat nog een paar stappen verder en zet notaris Hendrik van Dalsum op een voetstuk.

De diep godsdienstige Van Dalsum heeft zijn bekendheid te danken aan zijn optreden in oostelijk Zeeuws-Vlaanderen, waar hij in 1903 in Hulst als notaris werd aangesteld. Hij kwam er in de gemeenteraad, later in de Provinciale Staten van Zeeland, maar de sprong naar de Tweede Kamer mislukte. Van Dalsum kwam op voor de belangen van kleine boeren en pachters, hielp boerenbonden en leenbanken naar Raiffeisen-model stichten, en zette zich in voor eerlijker en rechtvaardiger pachtcontracten. In al zijn sociaal en bestuurlijk werk wenste hij echter zo onafhankelijk mogelijk op te treden en dat bracht hem in conflict met de katholieke kiesvereniging, notabelen en clerus. Zijn vrijzinnigheid demonstreerde hij bovendien door zich te verzetten tegen de overheersende trend van zijn tijd: het in eigen, katholiek beheer brengen van alle mogelijke voorzieningen op onderwijskundig, sociaal en medisch gebied, en waar al niet meer. Zijn radicaal sociale idealen brachten hem bovendien tot sympathie en contact met het Vlaams Daensisme, zodat de schrijver hem niet ten onrechte terloops als een 'andere katholiek' karakteriseert (202).

Daar bleef het echter niet bij. Want Van Dalsum, die een aantal jaren lang over een eigen weekblaadje beschikte, stak zijn mening over duizend-en-een onderwerpen die hem van belang toeschenen, niet onder stoelen of banken.

Zijn openlijke kritiek op de conservatieve Bredase bisschop Leijten leidde zodoende in 1911 tot zijn uitsluiting van de sacramenten. Toen hij het jaar daarop een brochure publiceerde, waarin hij verkondigde, geen tegenstelling te zien tussen de beginselen van de Franse Revolutie en die van het Evangelie, werd hij in Rome aangeklaagd, zodat zijn boekje in 1913 op de Index werd gezet. De breuk met de hiërarchie versterkte uiteraard zijn isolement binnen de katholieke wereld, en dat had de nodige gevolgen voor zijn persoonlijk leven en voor zijn notariskantoor, dat steeds minder inkomsten opleverde. Een gelukkige indruk laat Van Dalsums leven op de lezer van dit boek dan ook niet achter. Voordat we daarvoor nu al te gemakkelijk de volledige schuld op al die wereldlijke en kerkelijke autoriteiten leggen, met wie de man in conflict kwam, dient toch ook te worden vastgesteld, dat zijn optreden nogal eens een gelijkhebbende indruk maakt, terwijl hij in zijn geschriften niet steeds even helder, om niet te zeggen verward overkomt. De tot voor kort overheersende inzichten en oordelen uit de emancipatie-historiografie leidden echter te gemakkelijk tot een kritisch oordeel over zulke figuren als Van Dalsum, zodat we de schrijver van deze dissertatie wel dankbaar kunnen zijn voor zijn revisionistische aanpak. Het boek draagt zeker bij tot een betere kijk op de gedifferentieerde verhoudingen in katholieke kring die meestal te simpel als bepaald door harmonie, cohesie en consensus worden voorgesteld. De lezer van dit blad heeft overigens van het meningsverschil dat op dit punt tussen vakgenoten bestaat, al enkele malen kennis kunnen nemen. (Zie onder andere de *BMGN-LCHR* 124 (2009) 65-84.) Of het ‘voetstuk’, waarvan boven sprake was, daarom in alle opzichten terecht is, is weer een andere zaak.

Aan dit proefschrift valt veel te waarderen. De brede, documentaire basis waarop het rust, maakt het bijvoorbeeld mogelijk, niet alleen het dissidentisme van de hoofdpersoon in kaart te brengen, maar ook uitspraken te doen over de verschuivingen in zijn persoonlijk, godsdienstig leven die ermee samenhangen – een aspect dat in de niet-kerkhistorische literatuur over ‘andere katholieken’ bepaald niet uitputtend aan de orde komt. Maar een paar twijfels mag ik toch ook wel uitspreken. Over wat kleinigheden valt heen te komen: zo weet de ‘gewone’ historicus wel wie er bedoeld wordt met de politicus Mac Kay die in 1888 het eerste coalitiekabinet ging leiden (34), en hij weet ook wel, dat er in november 1918 geen vredesverdrag met Duitsland, maar alleen een wapenstilstand werd gesloten (363) – en zulke dingen zijn er wel meer. Ernstiger vind ik de breedspakige stijl, waarin het boek geschreven is; herhalingen zijn er te over. Ook compositorisch is het de schrijver niet gelukt een strakke lijn in zijn boek aan te brengen. Zo zal de lezer op gezag

van de auteur wel moeten erkennen dat een aantal Franse ‘abbés démocrates’ veel invloed op Van Dalsums opvattingen hebben gehad, maar of dat inzicht een uiteenzetting van meer dan dertig bladzijden over hun ideeën rechtvaardigt, daarvan ben ik niet overtuigd geraakt. Opvallend is ook, dat hoofdstuk zes, over de veroordeelde brochure, allerlei interessante informatie geeft over theologische invloeden op de schrijver ervan en nog meer over de reacties erop en de kerkelijke veroordeling, maar de lezer nergens een samenvatting biedt van de inhoud zelf. En het laatste, zevende hoofdstuk, dat Van Dalsums leven na de veroordeling in kaart brengt, heeft weliswaar een fraaie titel, ‘De verwachting van de Eindtijd (1913-1933)’, maar bestaat in werkelijkheid uit een ware mengelmoes van paragrafen over de meest gevarieerde onderwerpen en onderwerpjes, die het steeds minder belangrijke leven van de hoofdpersoon hebben beheerst. Een wat selectiever en kritischer aanpak had deze interessante en belangwekkende bijdrage aan een lopend debat gemakkelijk een stuk boeiender en leesbaarder kunnen maken.

Paul Luykx, Nijmegen

Webrecensie BMGN 126:2 (2011)

Lamster, Mark, *De meester van de schaduw. Peter Paul Rubens, geheim agent* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2009, 349 blz., ISBN 978 90 234 4199 1).

Een meeslepende diplomatieke biografie van de kunstenaar Rubens heeft noodzakelijkerwijs een tweeslachtig karakter. Enerzijds is dit boek voor een breed publiek beslist beter gedocumenteerd dan de eindeloze reeks historische romans *à la* Dan Brown. Anderzijds blijft het literaire verslag minder rigoureuus dan een doorsnee historische monografie, ondanks het voetnotenapparaat, de selectieve bibliografie en de chronologische lijst. Een klassiek opgeleid historicus zal allicht de wenkbrauwen fronsen bij de eenzijdige selectie van het bronnenmateriaal, bij het dooreenhalen van primaire en secundaire literatuur in de bibliografie, of bij de obligate (maar tegenstrijdige) opmerkingen dat een figuur als Rubens nooit meer terugkomt maar dat de tijden toch niet zijn veranderd. De flaptekst omschrijft het boek daarenboven als een ‘thriller van formaat’, maar in dat opzicht doen Rubens’ voornamelijk mislukte bemiddelingen in de Republiek het plot weinig goed. De keuze om het midden te houden tussen een fictieve historische roman en een wetenschappelijke biografie heeft de Amerikaanse auteur Mark Lamster alvast geen windeieren gelegd; daarvan getuigen de goede verkoopscijfers en de lovende recensies in de literaire pers. Voor de lezers van dit tijdschrift primeert echter de vraag naar de inhoud op die naar de vorm. Met andere woorden, heeft de auteur de geschiedwetenschap een dienst bewezen door recente inzichten voor een breder publiek te hertalen? Op Lamsters weergave van Rubens als diplomaat en als pacifist, de twee rode draden in het verhaal, valt in ieder geval heel wat af te dingen.

In deze biografie wordt Rubens afwisselend en probleemloos als spion, geheim agent, intrigant, bemiddelaar, onderhandelaar, diplomaat en diplomatiek genie opgevoerd. De auteur kiest daarbij eerder voor suggestieve beeldtaal dan voor een definitie (op een beschouwing over diplomatie in de Nieuwe Tijd blijft het overigens wachten tot pagina 232). De zeventiende eeuw kende inderdaad een stijgend aantal diplomatieke opdrachten en residerend ambassadeurs. Toch trad Rubens hoofdzakelijk op als *agent*. De kunstenaar was daarbij niet zozeer een ‘geheim agent’ – zoals in de titel van Lamsters biografie – maar een officieuze informatiemakelaar die contacten faciliteerde tussen kunstliefhebbers, raadsheren en diplomaten. Helaas plaatst